

Una nota sobre l'aprenentatge i l'amistat

FRANCESC J. HERNÁNDEZ DOBON

Universitat de València

francesc.j.hernandez@uv.es

ORCID ID: 0000-0001-5229-2998

Fa dos mil cinc-cents anys, tant a les riberes de la Mediterrània com a l'Orient llunyà esdevingué allò que Karl Jaspers anomenà l'*època axial*: el sorgiment de sistemes filosòfics, val a dir, d'argumentacions centrades en l'amor a la saviesa. L'última gran obra de Jürgen Habermas, *Encara una història de la filosofia*, es pot entendre com una magna revisió de la tesi de Jaspers. Doncs bé, aquest *amor a la saviesa* està inscrit al cor simbòlic de la Universitat de València: el Paranimf està presidit per la inscripció: «Ameu saviesa e bon saber après déu», manllevada del llibre dotzé de *Lo Crestià*, una magna enciclopèdia redactada per Francesc Eiximenis en el segle XIV. La cita del Paranimf continua elogiant els mestres i els llibres, coses que no tenen preu, segons el frare franciscà, i on està tancat tot el tresor i riquesa i noblesa d'aquest món (llib. XII, cap. XIV). Doncs bé, en el marc de les possibles reflexions sobre l'amor i el saber, a continuació hi ha algunes reflexions sobre un assumpte més limitat: la relació entre l'aprenentatge i l'amistat.

L'aprenentatge no és pot considerar un epifenomen de l'ensenyament (Bettina Dausien), la qual cosa no vol dir que no hi haja relació entre els dos moments, si més no de la banda del docent. Fou Sèneca qui ho sintetitzà de manera magistral: «Les persones, en ensenyar, aprenen» (*Epist.* VII). Tot ensenyament exigeix un aprenentatge, si més no d'allò que es vol ensenyar. Hi ha una dita francesa que incrementa la relació: «Enseigner, c'est apprendre deux fois» (Ensenyar és aprendre dues vegades). La primera és, doncs, la d'allò que s'ha d'ensenyar. Però, quina és la segona? A tall d'hipòtesi, es pot suggerir que el segon aprenentatge és precisament el de l'amistat: la identitat entre aprenentatge i amistat.

Pere Joan Nunyes fou un professor de la Universitat de València que visqué durant el segle XVI (està representat en el primer medalló del claustre, per l'accés del carrer la Nau). Està considerat un gran hel·lenista, però no només va escriure de les llengües clàssiques, sinó també de pedagogia, en la gran tradició erasmista. Potser per això es

guanyà l'animadversió del rector Joan de Salaia. Per això, hagué de traslladar-se a altres universitats i tornà a l'Estudi General de València quan Salaia morí. La Biblioteca Nacional conserva un manuscrit d'un deixeble seu, Francisco Barrientos, on s'arrepleguen, pràcticament al dictat, els «Avisos per a estudiar les Arts en particular», que explicava Nunyes. Menéndez Pelayo s'interessà pel manuscrit fins el punt de copiar-lo en un altre manuscrit que es conserva a la seua biblioteca de Santander. Els *Avisos* de Nunyes, que ben bé es podrien considerar la primera guia docent de la Universitat de València, parlen de les diverses maneres d'aprendre (o *entendre*). Quan es tracta d'escoltar al mestre, Nunyes adverteix: «L'altra manera d'entendre és escoltar el mestre. Si ho feu així, convé primer de res tenir afecció al mestre; però no de tal manera que la passió us destorbe l'estudi». Recentment, publicarem una recerca amb Xarxes Neuronals Artificials (XNA) on comprovarem, en cert sentit, la tesi de Nunyes: l'aprenentatge afectiu o adhesiu, que podem associar amb neurotransmissors com ara la serotonina i també amb l'anomenat factor gamma de les XNA és el que produeix millors rendiments d'aprenentatge quan aquest factor oscil·la entre 0,65 i 0,85 (en un rang de 0 a 1), però no quan puja més: afecció, però no tanta que destorbe, que diria l'humanista del segle XVI.

Però encara podem anar més enllà en la relació entre amicitat i aprenentatge, perquè, en definitiva, una i l'altra semblen reproduir els mateixos moments.

El primer moment és l'alteritat. Lluís Vives ho definí de manera precisa en la seua obra pòstuma *Sobre la veritat de la fe cristiana*, una obra precisament editada per un dels seus millors amics: Franciscus Cranevelt. Entre parèntesi, cal dir que s'hauria la funció que els amics feren en la organització de les obres dels filòsofs més notables. Hi ha prou en pensar en Sòcrates, en Aristòtil, en Spinoza, en Hegel o en Marx, per entendre que la representació que se'n fem depèn de les edicions pòstumes que publicaren els seus amics íntims. Doncs bé, en *Sobre la veritat de la fe cristiana* (1543), la segona obra en extensió després del seu important tractat *Sobre les disciplines*, Vives defineix l'amicitat amb una fórmula memorable, inspirada en Aristòtil i Ciceró: *amicus alter ego*.

Cal puntualitzar de seguida que el llatí *alter*, que en la nostra llengua formà *altre*, té un camp semàntic més ampli en altres llengües. Per exemple, l'alemany *andere* no només vol dir *altre*, sinó també *diferent*: *l'amic és un altre jo*, però també *l'amic és un jo diferent*. No cal dir que aquesta és una formulació summament paradoxal, que es

refereix a la identitat personal mateixa. Tant la filosofia clàssica (en general d'orientació fenomenològica) com les teories de la biograficitat (sobretot, Peter Alheit) han insistit en una comprensió no essencialista de la identitat: al llarg del temps, som els mateixos, però no som idèntics. Altrament dit: som els mateixos perquè la vida és indefugiblement una narració: una *bio-grafia*. Viure és narrar-nos la pròpia vida, la vida que ens fa ser els mateixos, però no idèntics. Per tant, aquest moment de jo-altre, de jo-diferent, és inherent al procés d'aprenentatge. Fins i tot, seria allò que millor el definiria.

Deixarem de banda tot el rerefons filosòfic d'aquesta qüestió. Des del problema de la individualització de la substància (d'Aristòtil a Leibniz), fins a la crítica d'aquesta mateixa substància a partir de la necessitat de la memòria contingent per a reconstruir la identitat (Hume), passant per les antinòmies kantianes o el problema existencialista del jo com a projecte que finalitza amb la mort. Seguirem, però, només un fil: l'encontre de l'*ego* amb l'*alter*, el gran problema de la trobada de consciències que Hegel intentà resoldre amb la dialèctica de l'amo i de l'esclau. És en aquest punt en el qual l'aprenentatge i l'amistat resulten molt difícils de definir. El constructivisme ha deixat clar que tot aprenentatge és coaprenentatge (en formulació de Klaus Holzkamp): però quina relació s'estableix amb l'altres que afavoreixen l'aprenentatge o amb aquells amb els quals sorgeix l'amistat? Certament no tenim una altra manera d'expressar-ho que amb metàfores com la *consonància*. Sigfried Kracauer, un deixeble de Georg Simmel, que, com el seu mestre, també va dedicar un llibret a l'amistat, la definí com la *consonància de personalitats*. Potser siga més escaient el terme *consonància* que el de *ressonància*, popularitzat recentment per Harmut Rosa, com a allò contrari a l'acceleració que ens imposen les societats modernes. Certament, la consonància és un fenomen ben interessant. De fet, podríem pensar que tots els enigmes de la física giren al voltant de relacions de consonància en una dimensió extraordinàriament xicoteta que s'anomena l'escala de Planck. La consonància ens és coneguda, a més, per la gramàtica: les lletres consonants són aquelles que no poden sonar a soles. No és que les vocals puguin fer-ho, sinó que les vocals són més bé la forma com la boca altera el so. És per això que algunes llengües, com ara l'àrab, consideren consonants allò que d'altres prenen com a vocals llargues. La consonància vol dir, en definitiva, impossibilitat de la solitud, de l'aïllament.

Aquesta determinació es manté en l'etimologia d'*aprenentatge* en la llengua guaraní, perquè la paraula *ñemoarandu* incorpora l'arrel *ndu* que volia dir *ressò llunyà* i acabà relacionant-se amb *escoltar*. Curiosament, allò que s'escolta, *ára*, té a veure amb el temps, amb la qual cosa tornem al fil de la fenomenologia o la biograficitat ja esmentat.

D'ací sorgeixen dues línies, tant per a l'amistat com per a l'aprenentatge. La primera, ja indicada, és la dependència mútua, la consonància. L'esmentat Kracauer ho expressava amb l'afirmació que: «L'estímul principal que ofereix l'amistat és el diàleg». Lògicament, un diàleg socràtic, que podríem considerar *alliberador*, en termes de la pedagogia de Freire. La segona és la precarietat. La consonància, com l'amistat o com l'aprenentatge, no es pot forçar: l'ofici de docent sempre incorpora aquesta situació de *summa pobresa*: el docent compareix davant del discent generalment amb el recurs de la paraula o, en tot cas, amb la il·lustració d'una pissarra (analògica o digital). Aquesta precarietat és també una paradoxa, perquè l'aprenentatge, com l'amistat, pot realitzar-se o no. O dit d'una altra manera, ens fem la il·lusió que pugui ser des del que ja és. Hi ha una llarguíssima tradició de reflexions sobre l'aprenentatge que intente esbrinar aquest misteri de quan es dona la realització, que han aportat moltes nocions, des de la *docta ignorantia* del filòsof medieval Nicolau de Cusa, fins a la *dissonància cognitiva* (val a dir: la dissonància que produeix consonància) de la psicologia o la *zona d'aprenentatge pròxim* del constructivisme soviètic.

En definitiva, doncs, l'aprenentatge és amistat i l'amistat és aprenentatge.

Fig. 1. Acte d'homenatge a Francesc J. Hernández i presentació del llibre *Ei, Treballador!* A la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València el 3 d'octubre de 2024.

D'esquerra a dreta: Joan Sifre Martínez, José Beltrán, Elena Mus, Francesc J. Hernández, Alicia Villar i Anacleto Ferrer.